

Narodna medicina: liječenje magijskim postupcima

Mirjana Randić

Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, Hrvatska

e-mail: mrandic@etnografski-muzej.hr

SAŽETAK Etnografski muzej u Zagrebu tijekom 2000. i 2001. godine, u sklopu priprema izložbe o narodnoj medicini, proveo je posebno istraživanje. Istraživanje je izvedeno zbog toga što se o liječenju postupcima narodne medicine u hrvatskim i drugim južnoslavenskim krajevima u etnološkoj i medicinskoj literaturi dosta pisalo krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, dok je takvih podataka za kasnija vremena znatno manje. Ovim je istraživanjem obuhvaćeno nekoliko krajeva Hrvatske: Podravina, Slavonija, Lika, Hrvatsko primorje i okolica Zadra. Autorice izložbe pokušale su utvrditi kakav je danas odnos potencijalnih bolesnika (među seoskim ali i gradskim stanovništvom) prema metodama tradicionalnog načina liječenja, te iscjeliteljima i vječima, tj. provodi li se takvo liječenje i dalje i, ako se provodi, tko se liječi tim postupcima, te tko provodi takve postupke liječenja. Narodna se medicina zapravo služi nizom elemenata koji mogu pomoći u sprečavanju, liječenju ili olakšavanju zdravstvenih tegoba pojedincima bez traženja pomoći službene medicine. Pritom su razvidna dva različita pristupa: liječenje primjenom racionalnih postupaka, te liječenje korištenjem iracionalnih postupaka. Ovi potonji postupci uključuju dvije komponente: magijsku i vjersku. Za narodnu je medicinu karakteristično da se elementi svih triju skupina neprestano isprepliću i često ih je teško razlučiti. Autorica u radu izlaže dio rezultata istraživanja magijskih postupaka koji se u narodnoj medicini u hrvatskim krajevima još uvijek koriste u liječenju onih tegoba za koje se pretpostavlja da su magijskog postanja.

Ključne riječi: magija, narodna medicina, postupci, vječ, rasprostranjenost, Hrvatska.

Primljeno: 2. srpnja 2003.

Prihvaćeno: 27. srpnja 2003.

1. Uvod

Godine 2000. i 2001., u suradnji s kolegicom Aidom Brenko, provela sam istraživanje o ulozi narodne medicine u svagdašnjem životu prvenstveno seoskog (ali i gradskog) stanovništva Hrvatske. Cilj nam je bio pripremiti izložbu o narodnoj medicini, što smo i ostvarile krajem 2001. u našoj matičnoj kući - Etnografskom muzeju u Zagrebu. Priprema izložbe nalagala je terensko istraživanje. Naime, o li-

ječenju postupcima narodne medicine u hrvatskim se krajevima dosta pisalo u etnološkoj i medicinskoj literaturi krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća a znatno rjeđe kasnije.¹ O različitim načinima pučkoga liječenja pisali su liječnici u zagrebačkom *Liječničkom vjesniku* (primjerice, Vladimir Bazala, Lujo Thaller), a među etnografskim radovima o narodnoj medicini najvažnije su monografije objavljene u *Zborniku za narodni život Južnih Slavena*. Svoje su krajeve osobito pomno obradili Josip Lovretić,² Milan Lang³ i Frano Ivanišević.⁴ Nekoliko posebnih radova o narodnoj medicini u *Zborniku* napisali su Mojo Medić i Rudolf Strohal, također početkom 20. stoljeća. Takvih je podataka za kasnija razdoblja znatno manje. Najvažniji pisci o narodnoj medicini među liječnicima u drugoj polovici 20. stoljeća jesu Mirko Dražen Grmek i Biserka Belicza, dok je među etnolozima to Vesna Čulinović-Konstantinović.

Istraživanje smo provele u ovim krajevima Hrvatske: Podravini, Slavoniji, Lici, Hrvatskom primorju i okolici Zadra. Njime smo željele utvrditi kakav je danas odnos potencijalnog bolesnika prema metodama tradicionalnog načina liječenja. Glavni cilj istraživanja bio je prikupiti i izložiti pojedine elemente koji se koriste u postupcima narodne medicine. U ovom radu izlažem rezultate istraživanja magijskih postupaka liječenja i zaštite od bolesti.

Naime, u narodnoj medicini - kao skupu različitih postupaka koji se izvode u svrhu sprečavanja, liječenja ili olakšavanja zdravstvenih tegoba pojedinca bez traženja pomoći službene medicine - primjenjuju se dva različita pristupa: liječenje racionalnim postupcima i liječenje iracionalnim postupcima. Dok se u liječenju racionalnim postupcima najčešće rabi različito ljekovito bilje te sredstva životinjskoga, ljudskog ili mineralnog podrijetla, u liječenju iracionalnim postupcima susreću se oni magijskog postanja, a koriste se uz brojne komponente religijskog obrasca. Prema *Medicinskoj enciklopediji* Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda »u narodnoj medicini Južnih Slavena spojena su i prepletena staroslavenska vjerovanja u vile i zloduhe bolesti (mora, morina, noćnice, tresavice, urok i uročice, poganica, maljik, bjes, nežit) s kršćanskom naukom o opsjednutosti đavlom i nečistim silama« (Grmek i Sielski, 1958.: 151). Dakako, povjerenje u djelotvornost postupaka narodne medicine ne isključuje pomoć službenoga, stručnog liječnika, istodobno s obraćanjem za pomoć praktičarima neslužbene medicine (odnosno prije ili nakon toga).

¹ Ovaj sam rad napisala na poticaj Antuna Petaka, glavnoga i odgovornog urednika časopisa »Sociologija sela«, kojemu zahvaljujem na višekratnim razgovorima, sugestijama i pomoći tijekom njegove izrade.

² *Otok kod Vinkovaca* Lovretić je objavio u *Zborniku* broj 2/1897., 3/1898., 4/1899., 7/1902., 21/1916. i 23/1918.

³ Langova monografija *Samobor* tiskana je u *Zborniku* broj 16/1911., 17/1912., 18/1913. i 19/1914.

⁴ *Poljica* je Ivanišević objavio u *Zborniku* broj 8/1903., 9/1904. i 10/1905.

2. Pristup istraživanju magije i magijskih postupaka

Tradicijski oblici života naroda dalekih zemalja u proteklim su stoljećima zaokupljali brojne istraživače. Želeći utvrditi zakonitosti koje osobito vladaju u tzv. prvobitnim društvima (društvima bez pismenosti), antropolozi su s velikim zanimanjem proučavali njihov duhovni život i vjerske predodžbe, nastojeći svoje zaključke o stupnju razvitka i promjenama u pojedinom društvu primijeniti na vlastiti narod. Pozornost su posebno usmjerili na vjerovanje svojstveno mnogim narodima, kako u svemiru postoji život iznad onoga što možemo utvrditi vlastitim osjetilima. Vjera u nadnaravne sile ili sposobnosti prisutna je i danas, i općenito je prihvaćena pod pojmom religije. Jedna od definicija religije upravo govori da je religija kulturno sredstvo pomoću kojega se ljudi nose s nadnaravnim, ali oni ujedno vjeruju i u suprotno - da se nadnaravno obračunava s njima (Rosman i Rubel, 2001.: 209). Mnogi su teoretičari pokušali protumačiti zašto čovjek vjeruje u postojanje nepoznatih sila izvan kognitivne sfere. Jedan od njih je i Melford Spiro. Spiro drži da religija može zadovoljiti tri vrste čovjekovih potreba: 1. spoznajnu potrebu, tj. potrebu za razumijevanjem, za objašnjenjima; 2. praktičnu potrebu da se primjenom određenih vjerskih postupaka postignu stanoviti ciljevi (primjerice, kiša, dobra žetva, zdravlje); 3. psihičku potrebu za smanjenjem straha i zebnje u određenim situacijama (Spiro, 1966., prema Rosman i Rubel, 2001.: 210). U predmodernim društvima magija jest ili je bila sastavnica specijaliziranoga statusa vraća. Mâg u takvim društvima igra ulogu koja nije bitno različita od uloge vjerskog i liječničkog specijaliste. Iako se magija drži dijelom religije, ona i religija izražavaju različit odnos čovjeka spram natprirodnoga, odnosno način djelovanja na natprirodne moći i na sâmu prirodu. Religija ističe čovjekovu bespomoćnost: on se religioznim obredima obraća bogovima za pomoć, koju oni mogu ali i ne moraju pružiti. Iako magijski rituali mogu simbolički predstavljati sustav oblikovanih vrijednosti i vjerovanja (što religijsko ponašanje uvijek i čini), magija izražava aktivan odnos i mogućnost čovjeka da stanovitom manipulacijom, utvrđenim činom proizvede čovjeku potrebna djelovanja i učinke.⁵ Vrač vjeruje da ima punu vlast nad nadnaravnim silama (a time i prirodom), a vjeruje i u izvjesnost učinka: magičan će čin svakako pomoći izvede li se pravilno (Rosman i Rubel, 2001.: 212).

Većina definicija magiju određuje tehnikom ili sposobnošću djelovanja na prirodne ili natprirodne sile pomoću određenih radnji, obreda i čaranja, kako bi se po-

⁵ Na toj metodičnosti magijskih postupaka kojom čovjek nastoji djelovati na prirodu te nastojanju da prirodom ovlada, počiva isticanje sličnosti magije sa znanostima i tehnikom. Međutim, budući da je u magiji iskustvena osnovica zaključivanja iskrivljena, tu sličnost valja shvatiti tek kao poticaj za razvoj racionalnih sredstava ovladavanja prirodom. Jednako je tako magija u arhajskom društvu bila jedan od prvobitnih elemenata kulture iz kojega se kasnije razvila religija. U magiji nije bio razvijen element sakralnoga, svojstven većini religija. Za taj je problem vrlo instruktivno uvodno razmatranje Jeana Cazeneuva (1966.). Često se smatra da sirove i intelektualno nerafinirane primjene religijskih i znanstvenih shvaćanja dolikuju ili graniče s prakticiranjem magije (Theodorson and Theodorson, 1970.: 238).

stigli željeni praktični životni ciljevi (Winick, 1975.: 334; Marshall, 1998.: 379). Smatra se da je ona dio religije ili usko povezanom s počecima religije. U nekim slučajevima magijskim se obredima služi samo posebna grupa ljudi, u drugima je ona vlasništvo svih članova društvene zajednice (Winick, 1975.: 334). Klasična je podjela magije na crnu (*black magic*) i bijelu (*white magic*). Crna magija označava magijske obrede ili postupke čija je namjera nanijeti štetu, djelovati u negativnom smjeru, odnosno njome se označava uporaba natprirodnih sila kojom se proizvodi neko zlo. Bijela se magija koristi činima koji donose dobro; pod tim se pojmom obično misli na postupke izvođene za dobrobit ljudi i životinja, često u namjeri da se poništi djelovanje crne magije.

Religiju i magiju proučavali su brojni antropolozi u onih naroda čija se kultura držala manje kompleksnom od civilizacije zapadnog društva. U 19. je stoljeću evolucionist Edward Burnett Tylor, osnivač komparativne antropologije, stvorio pojam *animizam* kojim je označio vjerovanje u duše i duhove. Njegovo osnovno djelo *Prvobitna kultura (Primitive Culture)* objavljeno je 1871. Tylor je uočio četiri razloga vjerovanja u magiju: 1. neki magijski učinci doista postoje; 2. čarobnjak se može poslužiti trikom ili prijevarom; 3. one koji vjeruju u magiju više impresioniraju pozitivni nego negativni primjeri; 4. pokaže li se obred neefikasnim, uvijek se može posumnjati na utjecaj protivne magije, djelovanje moćnijim magičnim sredstvima, ili na pogrešku u magijskom postupku (Winick, 1975.: 334).

Osnovnu klasifikaciju magije dao je James George Frazer u nekoliko svojih radova, od kojih je najpoznatija *Zlatna grana (The Golden Bough: A Study in Magic and Religion)*, objavljena 1890. On magiju naziva »primitivnom« odnosno »krivom« znanošću, a dijeli je na praktičnu i teoretsku. Praktična magija može biti aktivna ili pasivna. Dok prva pretpostavlja djelovanje na osobu različitim postupcima, druga podrazumijeva izbjegavanje određenih radnji ili mjesta. Simpatička magija (*sympathetic magic*) koristi se za dobrobit drugih ljudi, a zasniva se na principu da magijski postupak izveden u jednoj situaciji ili na određenom predmetu može utjecati na drugu situaciju ili objekt na sličan način, bilo zato što su ta dva objekta (situacije) jednom bila povezana, ili zato jer su slična. Simpatička se magija dijeli na homeopatsku (imitativnu) i kontagioznu (prijenosnu). Homeopatski se princip temelji na pretpostavci da će simbolički izvedena radnja na predmetu koji predstavlja određenu osobu, proizvesti željeni efekt na istoj osobi. Kontagiozna magija (*contagious magic* - magija dodira) počiva na uvjerenju da se veza između dvaju predmeta koji su nekoć tvorili cjelinu, nastavlja i nakon njihova razdvajanja. Cilj simboličkih postupaka kojima se ta vrsta simpatičke magije koristi jest prenijeti bolest s bolesnika na drugu osobu, životinju ili biljku, koji će zatim bolovati umjesto onoga s koga je prenesena (Frazer, 1977.: 20-29).

Richard R. Marett također se, u sklopu proučavanja religije, bavio fenomenom magije, zaključivši da je ona u biti individualistički i antisocijalni čin. Poznati sociolog, Émile Durkheim (1912.), smatrao je magiju rezultatom društvenih potreba provedenih u akciju, ali u praksi zapravo antidruštvenom djelatnošću. U prvoj polovici 20. stoljeća magijskim su se obrascima bavili i Lucien Lévy-Bruhl (1954.)

te Arnold van Gennep, tvorac pojma »rites de passage« (1909.) za formalnu ceremoniju potvrde neke važne promjene statusa kao što su, primjerice, ritualni obrasci primanja mladih u krug odraslih u tzv. prvobitnim društvima (inicijacija), ili vjenčanja.⁶ Pritom se rabe mnogi magijski postupci. Alfred Vierkandt (u djelu *Naturvölker und Kulturvölker*, 1896.) nastojao je magijske postupke objasniti psihičkim varijablama, dok je Bronislaw Malinowski proučavao djelovanje magije, znanosti i religije u slučajevima promjene kulturnih obrazaca. Objašnjavajući magiju njezinom psihičkom funkcionalnošću, Malinowski je isticao ulogu verbalne komponente u magijskom činu: tim se obredom čovjek oslobađa nesigurnosti i napetosti, zbog čega i vjeruje da su očekivani učinci ostvareni (Winick, 1975.: 334). Rezultati njegovih proučavanja objavljeni su u djelu *Magic, Science and Religion and Other Essays* (1948.). Claude Lévy-Strauss je u okviru strukturalne antropologije (1958.) važan dio posvetio proučavanju totemističkih predodžaba.

Edward Evan Evans-Pritchard je u svom klasičnom djelu *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (*Čarobnjaštvo, proročanstva i magija u naroda Azande*) (1937.) načinio prvi korak u detaljnom proučavanju vjerovanja i praksi vezanih uz magiju, čarobnjaštvo i vračanje. Ustanovio je da čarobnjaštvo nije smatrano uzrokom bolesti ili nesreće pojedinca, ali je moglo pomoći u objašnjenju zašto se bolest, odnosno nesreća, dogodila upravo tom pojedincu (Marshall, 1998.: 380). I dok su Evans-Pritchard i drugi antropolozi njegova doba pokušavali objasniti da ideje o čarobnjaštvu i magiji u tzv. prvobitnih naroda počivaju na krivim pretpostavkama, kulturni su relativisti polovicom 20. stoljeća zagovarali pristup da se te kulture ne smiju promatrati s europocentričnog stajališta, već da svako društvo sâmo oblikuje svoje kriterije realnosti i racionalnosti (Marshall, 1998.: 381).

U Hrvatskoj su se etnolozi magijom bavili u sklopu istraživanja mitoloških i običajnih sfera pučkoga života. Pozornost su zaokupljali godišnji, odnosno životni običaji hrvatskoga i susjednih naroda. Natko Nodilo autor je priloga koji su - pod naslovom *Stara vjera Srba i Hrvata* - objavljeni od 1885. do 1890. godine u *Radu* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Milovan Gavazzi u svome najpoznatijem djelu *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* (1935.), iznio je brojne primjere magijskih radnji koje se izvode u određene dane, uglavnom s ciljem osiguranja prosperiteta i blagostanja šire ili uže zajednice. U svojoj knjizi *Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja* (1998.), a pišući o mitovima i legendama zajedničkim slavenkim i drugim europskim narodima, Vitomir Belaj razmatra i neke magijske elemente. Proučavanju magijskih postupaka posvetila je pažnju i Vesna Čulinović-Konstantinović u svojoj knjizi *Aždajkinja iz Manite Drage*. Objašnjenjem o ljudima koji se u svojoj zajednici ističu većom inteligencijom i marljivošću, poznavanjem ljekovitog bilja i vre-

⁶ Arnold van Gennep, belgijski antropolog, u svojoj klasičnoj studiji rituala *Les rites de passage* predložio je 1909. okvir za kategorizaciju opće strukture rituala, razlikujući tri stupnja u ritualima povezanim s promjenom društvenog statusa: rituale odvajanja (separacije), rituale segregacije i rituale integracije.

menskih promjena, pa samim time bivaju smatrani onima koji posjeduju posebne magijske sposobnosti, autorica je ocrtała tipične predstavnike praktičara magijskih principa liječenja (Čulinović-Konstantinović, 1989.: 77).

Krajem 19. i u 20. stoljeću i nekoliko je srpskih liječnika i etnologa proučavalo magiju, a među njima su najpoznatiji Tihomir R. Đorđević i Manojlo Gluščević. U novije se vrijeme tom temom bavi Ljubinko Radenković koji u knjizi *Simbolika sveta u narodnoj magiji južnih Slovena* definira narodnu magiju kao »simbolički instrument čiji je cilj da izazove promenu u željenom pravcu ili da sačuva postojeće stanje od neželjenih promena« (Radenković, 1996.: 353).

Bez obzira slažemo li se s definicijom da je magija »vjerovanje u postojanje natprirodnih sila na koje čovjek može utjecati *čarima i obredima* za postizanje određenih dobrih ili štetnih ciljeva« (Beaver, Bergman, Langley, 1991.: 414), i u modernom društvu postoje ljudi koji vjeruju da magija u svakodnevnom životu može pomoći na različite načine: za sreću u ljubavnom životu, uspjeh u poslu, blagostanje u domaćinstvu, ili onesposobljavanje neprijatelja, a u narodnoj se medicini koristi za liječenje i zaštitu od bolesti. U ovome radu magiji pristupamo s tog gledišta. Drugim riječima, iako magija u modernom društvu nije dio stanovitoga strukturiranoga i posebno organiziranog sustava vjerovanja ili uloga, tamo gdje religija i znanost ne uspijevaju ispuniti čovjekovu želju da hitno riješi probleme koji ga pritišću, ljudi vjerojatno postaju skloniji magiji kao nadomjestku. Pritom čak i ako svako ritualno ponašanje nije magijsko, ako se ono može izvesti automatski, njegov će prvenstveni učinak biti čuvstveno zadovoljstvo i rasterećenje, na čemu i počiva uvjerenje da magija pomaže u zaštiti ljudi od zlih (nečasnih) sila, loše sreće ili neprijatelja čija je namjera ugroziti, nanijeti štetu ili razoriti neki čovjekov sklad.

3. Metode istraživanja

U ovom su istraživanju podaci prikupljeni metodom razgovora, foto i videozapisima,⁷ a primijenjena je i analiza rezultata ranijih istraživanja te literarnih izvora o predmetu ispitivanja.

Metodom razgovora, i to pomoću upitnika, prikupljeni su podaci o poznavanju određenih metoda liječenja u narodnoj medicini, poznavanju ljekovitog bilja, te drugih sredstava za liječenje i magijskih postupaka. Upitnik je podijeljen i određenom broju suradnika Etnografskog muzeja u Zagrebu, koji su ga sami ispunili i vratili, a korišten je i kao podsjetnik u intervjuima kazivača *in situ*. Razgovore (interview) obavile su same autorice izložbe – Mirjana Randić i Aida Brenko, uz po-

⁷ Za spomenutu izložbu, od filmskih i fotografskih zapisa o radu praktičara narodne medicine montiran je film koji prikazuje racionalne i magijske postupke liječenja u narodnoj medicini.

moć fotografa koji je dogovorno fotokamerom i videokamerom snimao postupke, situacije, osobe i objekte. Veliku pomoć na terenu pružili su suradnici Muzeja koji su pronalazili kazivače i praktičare narodne medicine. To nije uvijek bilo lako, jer o metodama liječenja narodnom medicinom, a posebice o korištenju magije, ljudi nerado govore. Bilo je i odbijanja i poduzetog nagovaranja na razgovor, a naročito na pristanak da se određene metode zabilježe videokamerom. Pritom smo i mi, istraživačice, same ponekad igrale ulogu »pacijentica«, a katkad smo se služile metodom opservacije primjene određenih postupaka. Naime, da bi se zabilježile neke su tehnike, kada nije bilo bolesnika, primijenjene na zdravim osobama. Za ispitanike smo birale ljude različitih profila: one koji cijene i koriste metode narodne medicine, osobe koje ih ne koriste, te ljude koji te metode provode na bolesnicima. Naglasak je bio na provoditeljima liječenja (praktičarima). Ukupno je obrađeno stotinjak osoba obaju spolova i različite dobi. Osim fotoaparata i videokamere nismo koristile druga tehnička pomagala. Bilješke smo pisale rukom, jer i magnetofon nije uvijek bio dobrodošao. Razgovori su vođeni u prosjeku jedan do dva sata, u kući ispitanika, ponekad u nazočnosti ostalih ukućana koji su promatrali snimanje. Moram naglasiti da je snimanje videokamerom privlačilo dosta praktičara narodne medicine, i rado su nam pričali kako su već nastupali na »televiziji« ili kako bi to željeli, iako smo ih već na početku razgovora izvijestile da nismo TV-ekipa i da radimo za zagrebački Etnografski muzej.

Odgovori su obrađeni kvalitativno (svojevrsnom analizom sadržaja) pa dobivene rezultate iznosim u obliku sažetih nalaza i interpretacija.

Međutim, valja skrenuti pozornost na ograničenje metode razgovora u prikupljanju (valjanih, pouzdanih itd.) podataka o liječenju magijskim postupcima! Činjenica znana svakom istraživaču koji koristi metodu razgovora - da pojedinci nerado pričaju nepoznatim osobama o događajima vezanima uz intimnu sferu svojih života, ovdje je bila pojačana i općim uvjerenjem da se o metodama liječenja pomoću magije ne smije javno govoriti. Razlog je tome, s jedne strane, negativan stav službene medicine spram magije općenito, a s druge, uvjerenje da javno kazivanje slabi, odnosno poništava djelovanje magijskih postupaka. Osim toga, vjeruje se da će osoba koja liječi magijom (mađijanjem, magijskim postupcima, vraćanjem - vrač označava i pučkog, laičkog liječnika) izgubiti svoju moć izgovori li javno neku magijsku formulu kojom se u liječenju služi. Ipak, pod određenim se uvjetima te formule mogu izreći bez loših posljedica,⁸ pa su u etnološkoj literaturi - posebno u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, zabilježeni brojni primjeri. Neke smo formule prikupile i u našem istraživanju te ih pohranile u muzejskoj dokumentaciji zajedno s ostalim podacima.

⁸ Formula se može odati ako se poštuje jedan od ovih uvjeta: 1. može se izreći u crkvi na Badnjak za vrijeme mise; 2. u tom se trenutku može napisati na papir i predati određenoj osobi; 3. ako se osoba koja liječi više ne želi baviti tom vrstom liječenja; 4. ako osoba koja liječi taj postupak samo pokazuje na zdravoj osobi.

Osim toga, provele smo i analizu grada s područja narodne medicine ma u kojem smo je obliku uspjele sakupiti (na primjer, slike slikara-naivaca, arhivska građa Škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« u Zagrebu, informacije o postojanju praktičara liječenja pijavicama, barbirenjem, magijskim tehnikama; u ovome su nam informatori bili kolege s posla, prodavači na tržnici, susjedi, rodbina i slučajni prolaznici na ulici).

4. Rezultati istraživanja

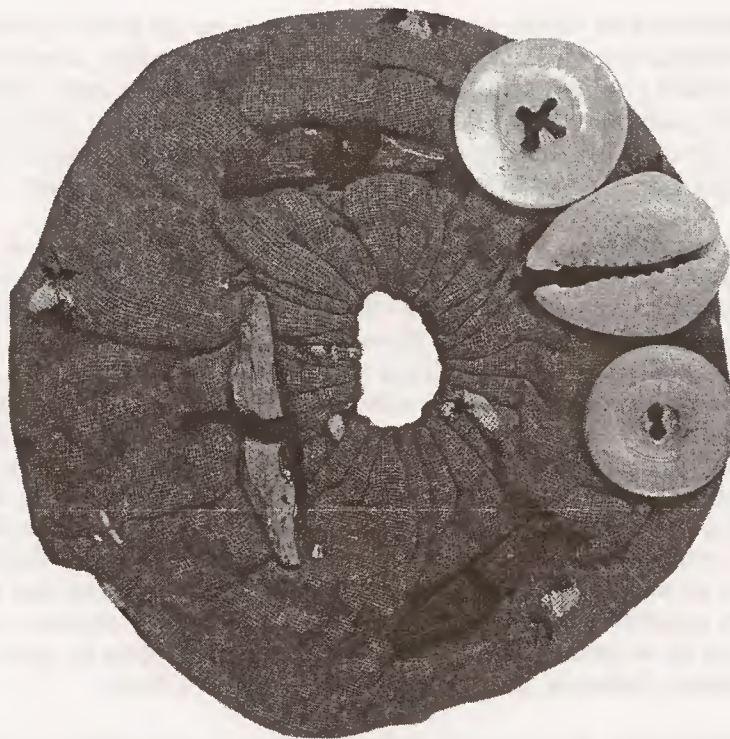
4.1. Magijski postupci

U narodnom se poimanju u prošlosti, a razmjerno često i danas, vjeruje da bolest može biti uzrokovana djelovanjem magije.

Na magijski izazvanu bolest sumnja se onda kad se neka osoba odjednom počne osjećati loše a da se tome ne vidi uzrok, posebno kad je dijete razdražljivo i plačljivo, ili kad čovjek dobije vrućicu ili snažne bolove na lokaliziranom dijelu tijela (Grmek i Sielski, 1958.: 151). Bez obzira bile one upućene ka bolesniku svjesno ili nesvjesno, vjeruje se da bolest koja je nastala magijskim putem, jedino tako može i »odstupiti«, dakle da se liječi istim postupcima. Također je uputno zaštititi se unaprijed od takvih utjecaja. Drugim riječima, kako je cilj magije izazvati željenu promjenu ili očuvati sadašnje stanje od neželjenih promjena, liječenje se u narodnoj medicini provodi postupcima koji se, prema uobičajenoj podjeli, mogu svrstati u imitativnu ili kontagioznu (prijenosnu) magiju. U prvoj se koriste postupci kojima je cilj imitirati stanje zdravlja i blagostanja u prirodi, a u drugoj se bolest nastoji prenijeti na neki predmet ili drugo živo biće.

4.1.1. Uzrok bolesti

Ako se pretpostavlja da je bolest nastala magijskim putem, najčešće se sumnja na *namet*, *nagaz* ili *uroke*. Kako sami nazivi govore, smatra se da se bolest može nametnuti, da se na nju može nagaziti ili je netko nabaci urokljivim očima (Brenko, Dugac i Randić, 2001.: 121). Namet izvode vještice i *more* iz osobnih želja, ili po naredžbi nekoga iz bolesnikove okoline. S druge strane, na bolest se može nagaziti na opasnim mjestima kakvo je raskrižje. Ivan Lovretić je 1897. u Otoku kraj Vinkovaca zabilježio način na koji se netko može razboljeti od *nametne groznice*: »...dobije se na krstopuču. Ako se je ko kupo od groznice na nametni čuprija, pa bacio vodu na krstopuču, a drugi nagazio na to misto, dok je još mlako bilo, na toga je prišla groznica« (Lovretić, 1990.: 581). Kod uroka slučaj je drugačiji: naime, mladu i nekakvu osobu može i nehotice ureći praktički bilo tko - čak i onaj tko joj ne želi nikakvo zlo. Najteže je ipak poništiti uroke koji su namjerno bačeni na određenu osobu!



Slika 1.

Hamajlija iz okolice Bihaća, Bosna i Hercegovina, početak 20. stoljeća. Na rozeti od crvene svile prišivena su tri komadića tisovine, kauri pužić (*Cypraea moneta*) i dva puceta od sedefa. Hamajlije poput ove prišivale su se na dječju odjeću kako bi štatile dijete od *zlog oka* (urokljivih očiju). (U fundusu Etnografskog muzeja u Zagrebu)

Naša istraživanja, a također i podaci iz literature (Randić Barlek, 1987.; Brenko, 1996. i 1999.), naglašavaju pojam urokljivih očiju kao nešto što je izvan želje i namjere određene osobe. Stoga je najbolje posebnim se postupcima zaštititi od osoba s urokljivim pogledom (slika 1.). U Otoku se ovako pogadalo s koje je strane došao urok na dijete, pri čemu je očigledno da sumnja može pasti i na članove najuže obitelji: *»Koja baje, ide bunaru, klekne ukraj stubnja i pozdravi Gospu. Donese vode u zdilici u kuću, sidne kod vatre, moli tri očenaša, tri zdrave Marije, prikriži tri put priko zdilice. Uzimlje živo ugljevlje. Pusti jedno u vodu i pita, je li otac ureko? Ako ugljen ne potone, pita, je li mati? Ako opet ne potone, obreda sav rod. Ako je momak ili djevojka urečena, pa ne potone, dok se to pita, pita se dalje, je li oko crno, plavo, žuto? redom, na koga misle, ko bi bio taj, čije se oko zagledalo, da ju je moralo ureći. Tako ako je ugljevlje od lagana drveta, spomene se sav svit, pa ipak ne potone ni jedan ugljen. Onda ne može glavu trti ni oči, nego spušta ugalj dalje i govori spominjuć redom svece: Je li sveti Bono, Antun, Marko, Đurađ, Josip, Martin, Luka? Tako sve svece redom spominje, dok jednom koji težji ugljen ne potone. Onda ga onom svecu obećaju, jer nisu uroci na njemu, nego mora da poodi sveca.«* (Lovretić, 1990.: 565).

Različite formule koje čovjek mora izgovoriti, poput one pri prvom posjetu novorođenom djetetu (primjerice, »Lijepa li djeteta, ne bilo mu uroka!«, ili treba pljucnuti, što je također postupak tjeranja uroka), dokazuju da i danas postoji uvjerenje da je potrebno paziti kako se ne bi nehotice ureklo ne jako biće. U okolici Zagreba prigodom prvog posjeta novorođenčetu treba izreći sljedeću formulu: »Kulko te puta videl(a), tulko te glava bolela«, to jest - nikada (Randić Barlek, 1987.: 408).

More i *vještice* i danas se u narodu smatraju krivima za bolest. Vjeruje se da su to osobe koje su stekle nadnaravnu moć i koriste je, obično noću, protiv svojih susjeda ili čak članova obitelji iz čiste zlobe. Danju, naprotiv, žive kao sasvim obične žene. Smatra se da su *more* djevojke koje u noći sjednu na prsa usnulom djetetu, ili odraslom čovjeku, i pritišću ga tako da ne može disati (ili mu sišu prsa). Vjerovanje u njihove zle moći vidljivo je i u napisima u dnevnom tisku. Tako je u siječnju 2003. u *Večernjem listu* objavljen razgovor s obitelji koja je bila uvjerena da je njihovo dijete žrtva *more*. Zaštita od nje sastoji se također u nošenju amuleta ili predmeta koji odbijaju *more* i *vještice* (na pr. ogledalce na kolijevci zaštitit će dijete od *vještice* jer će odbiti njezine zle moći). Često se drži da se mora kad ostari pretvara u *vješticu*, a ona pak svoje moći dobiva od đavla. Postoje i načini da se otkrije tko je mora u vlastitoj okolini: primjerice kad čovjek u noći osjeti prisustvo *more*, on na nju treba baciti neki oštar predmet, pa ujutro gledati koja će se žena pojaviti na kućnim vratima s ozljedom na tijelu. Njoj se valja pripremiti batinama, pa nikad više neće dolaziti u kuću.

Karakteristično je da se ipak vjeruje kako se *vješticu* ili *moru* može prevariti. Zato se na kućna vrata bolesnika ispisuje određenu formulu (primjerice »Mora moma, nema Marice doma«) u nadi da će je ona odvratiti od namjere da uđe u kuću.

4.1.2. Zaštita

U narodnoj se medicini velika pažnja pridaje postupcima kojima je cilj spriječiti djelovanje zlih sila. Pritom su u prošlosti najbrojniji bili postupci kojima su se štitele mlade i osjetljive osobe - djeca, djevojke, trudnice i roditelje. Radenković nabraja trenutke kad je čovjek najosjetljiviji na utjecaj nečistih sila, a to je za dijete vrijeme oko rođenja, za mladence čin vjenčanja, a za ženu razdoblje trudnoće (slika 2.) i babinja (Radenković, 1996.: 353). Brojni magijski načini zaštite uključuju, na primjer, nošenje ogrlice s privjeskom od korijena anđelike - u Samoboru u 20. stoljeću (slika 3.), nošenje paunova pera na djevojačkoj kapi - u Dalmatinskoj zagori, ili crvene vrpce odnosno narukvice od koralja kojima se i danas štiti novorođena djevojčica u Podravini (u nekim slučajevima barem do krštenja). Novorođenče se zaštićuje također i ucrtanim pentagramom - *Salomonovim slovom* - na uzglavlju kolijevke, što je zabilježeno u Slavoniji polovicom 20. stoljeća (Toldi, 1979.: 19). Isti običaj ucrtavanja pentagrama, s napomenom da se mora izvesti u jednom potezu, zabilježen je u Samoboru - ovdje pod nazivom *murska capa* (Lang, 1914.: 194). Najnovija istraživanja potvrđuju i uvjerenje u djelotvornost toga magijskog simbola u liječenju i zaštiti od bolesti, što smo zabilježile na Krku 2001. godine.



Slika 2.

Trudnički pojas (okolica Karlovca, 19. stoljeće). Ukrasi u obliku rombova magijska su zaštita trudnice i njezina djeteta od zlih sila koje bi im mogle nauditi za vrijeme trudnoće. Boja unutar rombova (zele- na, plava i smeđa) ujedno odaje želju buduće majke da rodi dijete s tom bojom očiju. Vuneno tkanje ukrašeno aplikacijama sme i sukna. (U fundusu Etnografskog muzeja u Zagrebu)

4.1.3. Liječenje

Ako se određenim postupkom zaključi da je bolest nastala magijskim putem, ona se na isti način pokušava i liječiti. U liječenju se koriste određeni postupci kojima je svrha da ponište djelovanje zlih sila, primjerice izgovaranjem »čarobnih« formula, te tzv. »prelevanjem vuroka« (postupak kojim se pomoću komadića žara i vo- de utvrđuje postojanje uroka). Pritom je značajno da su magijske formule protka- ne vjerskim simbolima: prije formule obično se izgovara kršćanska molitva, osoba koja provodi liječenje prekriži se na početku i na kraju postupka liječenja, ta- koder prekriži i bolesnika, upotrebljava »svetu« vodu (posvećenu u crkvi na blag- dan Sv. Tri Kralja) i sl. Ovdje se očito radi o principu liječenja koji koristi magijski obrazac iz pradavnih - pretkršćanskih vremena, u koji su naknadno ugrađeni kršćanski elementi (Španiček, 2003.: 209-217).

Bolest se često smatra živim bićem koje može ući u ljudski organizam, pa je se magijskim formulama nastoji istjerati iz njega. Tim se formulama bolest tjera iz glave prema nogama bolesnika te dalje izvan tijela u daleka i pusta mjesta gdje ne može nauditi drugim ljudima. Pritom se veća pažnja pridaje lijevoj ruci ili nozi, stražnjem dijelu tijela, jer se oni, prema podjeli ljudskog tijela po binarnom prin- cipu na gornji i donji dio, desnu i lijevu stranu tijela, prednji i stražnji dio, smatra- ju bližima »divljem«, podzemnom svijetu, s kojim se prilikom liječenja uspostavlja komunikacija (Radenković, 1996.: 354).



Slika 3.

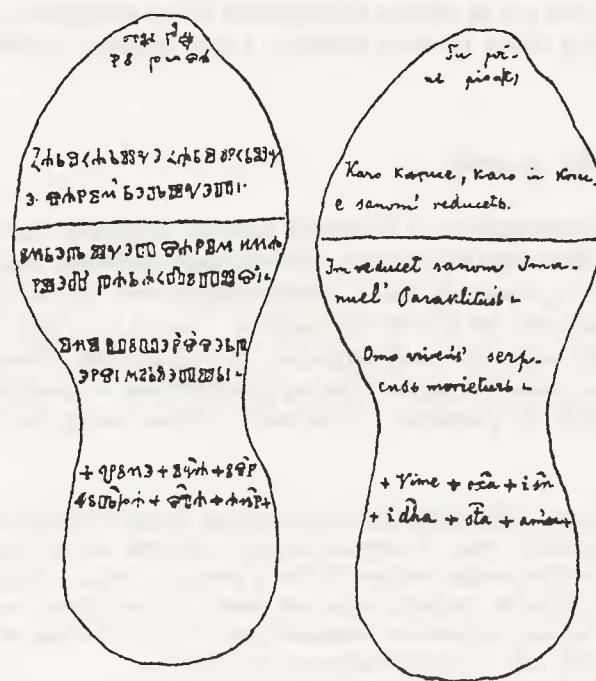
Ogrlica s privjeskom od korijena *andelike* (kravojac, *Angelica sylvestris L.*), Samobor, 20. stoljeće. Vjerovalo se u magičnu moć ove biljke u zaštiti od kuge, zlog oka i uroka, pa su je oko vrata nosila i djeca i odrasli članovi zajednice. (U fondusu Etnografskog muzeja u Zagrebu)

Kao primjer navest ćemo formulu za liječenje urečenoga djeteta, zabilježenu u Sikirevcima kod Slavonskog Broda 2001. godine:

»Kuda ideš uročeva majko?
Evo idem urikati Marku (ime bolesnika).
Ti ne idi urikati Marku,
Već ti idi u morske dubljine,
Gdje ptičice ne pjevaju,
Gdje ribice ne brčkaju,
Gdje volo ne riče,
Gdje težak ne viče,
Blažene Djevice Marije moć,
Gospodina Boga pripomoć,
Neka bude Marku upomoć.«

U narodnoj se medicini magijske formule koriste i u liječenju bolesti za koje se pretpostavlja magijsko porijeklo, na primjer za glavobolju ili različite kožne bole-

sti, posebno za liječenja bradavica. Zmijski se ujed također liječio zakletvama u pisanom ili izgovorenom obliku. U etnološkoj literaturi (Putanec, Strohal, Hovorka) postoje zapisi formula iz 14. i 15. stoljeća (ili iz kasnijih vremena), pisanima na glagoljici, mješavinom hrvatskoga i latinskog jezika, kojima se proklinju zmiје i traži ozdravljenje od njihova ujeda (slika 4.).⁹ Postoje i magijski postupci za zaštitu od zmijskog ujeda koji se koriste i danas. U okolici Zagreba, Pokuplju i Hrvatskome zagorju ljudi se štite od zmijskog ujeda tako što na Pepelnicu namažu ruke i noge juhom od kiseloga zelja koja je preostala od Fašnika, izgovarajući pritom formulu koja u Donjoj Kupčini glasi: »Beži kača lesikača, če te Fašnikova juva« (Brenko, Dugac i Randić, 2001.: 170).



Slika 4.

Liječenje od zmijskog ujeda upisivanjem čarobne formule, na glagoljici, u ucrtanu krivulju bolesnikova stopala. Senjska biskupija, 15. stoljeće (Strohal, 1910.: 129).

Osim izgovaranja čarobnih formula, postoje i različita druga sredstva za zaštitu odnosno liječenje magijskim postupcima. Ta sredstva pripadaju različitim kategorijama. Primjerice dosta je dugačak popis bilja koje se ovdje koristi, a obuhvaća

⁹ Jedan takav glagoljski *uklin* iz 15. stoljeća glasi ovako: »Karo karuce, karo in kruce, sanom reducet, - imreducet sanom Imanuel Paraklitus. - omo vivens, serpens morietur + v ime + oca + i sina + i duha + svetoga + amen +«. Tekst formule morao se upisati na zemlju, na mjesto gdje je ujedeni čovjek stupio nogom (Strohal, 1910.: 129).

češnjak, odoljen, oman, tisu, bršljan, veprinu, češljugu, hrast, lijesku i dr. Ove biljke osobito štite djecu u kolijevci (odoljen¹⁰), ali pomažu i roditeljima (jerihonska ruža¹¹), odnosno odraslim osobama (oman¹²). Za zaštitu od zmijskog ujeda u dijelu Hrvatskoga zagorja i danas se nosi komadić biljke zvane *gugan* (*Chlorocyperus longus L.*), dok se do polovice 20. stoljeća u Hrvatskome primorju čovjek štitio kamenčićima Sv. Gaudencija (Brenko, Dugac i Randić, 2001.: 168-169).

Ovoj skupini pripadaju i *zapisi* - kraće kršćanske molitve ili citati iz Kurana, što su ih na papiriće ispisivali članovi franjevačkog reda ili muslimanski svećenici (hodže), te ih davali vjernicima za zaštitu od određenih bolesti. U istu se svrhu nose i amuleti izrađeni od različitog materijala - prvenstveno od srebra, zlata i dragog kamena, što sve za njihova nositelja ima ulogu apotropeja. Često se radi i o predmetima koji imaju ukrasnu funkciju, poput pojaseva, naušnica, ogrlica i prstenja.

4.2. Tko liječi? Tko su vrači?

Među seoskim stanovništvom u Hrvatskoj liječenje magijskim postupcima danas provode ljudi kojima okolina pripisuje posjedovanje posebnih moći.¹³ Susjedi ih većinom poštuju i pribojavaju ih se, prema pretpostavci da oni koji mogu pomoći, mogu i naškoditi, pa je bolje ne zamjeriti im se. A i oni sami među susjedima nastoje održati taj »imidž« nedodirljivosti, ali u razgovoru s obrazovanim ljudima »iz grada« ne pokazuju nepovjerljivost, posebno ako su posjetitelji najavljeni, to jest ako su došli po preporuci. U današnje vrijeme mnogi od njih već imaju

¹⁰ Odoljen (*Valeriana officinalis L.*) je biljka za koju se vjeruje da štiti od vještica, jer one ne podnose njezin miris; stoga se komadić korijena odoljena stavljao djetetu pokraj uzglavlja. Koliko je odoljen omiljen možemo vidjeti u narodnoj pjesmi s Velebita: »Da ne ima trave odolina, ne bi majka podgojila sina, niti sestra odnjihala brata, na čistome divojačkom krilu«. U Dalmaciji se komadić odoljena znao ušiti u rub haljine, za zaštitu djevojkama i žena od nečistih sila (Čulinović-Konstantinović, 1989.).

¹¹ Jerihonska ruža (*Anastatica hierochuntica*) grm je podrijetlom iz pustinjskih područja sjeverne Afrike i jugozapadne Azije. Vrlo je hidroskopan i može dugo živjeti bez vode. Kad se komadić grma stavi u vodu, on naglo »oživi« i raširi grančice poput prstiju na ruci. Jerihonska se ruža koristila kod teških porodaja, kada se stavljala u vodu jer se, prema principima analogne (imitativne) magije, vjerovalo da će se poput nje raširiti i utroba roditelje, pa će se dijete lakše roditi. Te su grančice u 19. stoljeću prodavali putujući trgovci po čitavoj Dalmaciji pod imenom »rosa di Gericon« (Carić, 1900.: 350). U Bosni je bila poznata kao »ručica hazreti Fatime« (Sielski, 1941.: 110).

¹² Oman (*Inula belenium L.*) ime je biljke čiji se korijen koristio kao amulet. Nanizane komadiće korijena nosile su na ogrlici oko vrata žene koje su muževi ostavili, kako bi ponovno zadobile njihovu naklonost (Sielski, 1941.: 110).

¹³ Sa stajališta strukturalne antropologije vraču je posebnu pozornost posvetio Claude Lévi-Strauss u poglavljima *Vrač i njegova magija* (1977.: 173-191) te *Simbolička djelotvornost* (1977.: 193-211).

svoje vizit-karte s adresom, brojem mobitela i naznakom vrste pomoći koju mogu pružiti (na primjer »skidam uroke«, »liječim na daljinu«, »pomažem preko kuran-skog zapisa«). Neki su sretni što mogu pokazati svoje sposobnosti, neki su i vrlo srdačni. Svi su oni vrlo religiozni, pa uz magijske formule liječe koristeći i kršćan-ske odnosno muslimanske molitve. Obično bolesnicima savjetuju odlazak u crkvu, plaćanje mise i molitvu.

Praktičari narodne medicine često žive običnim životom svojih suseljana, obra-đuju zemlju, rade kućne poslove, obaju su spolova, oženjeni su ili udane, imaju djecu i unuke, čiji je broj u prosjeku svoje sredine. Obično su u srednjoj dobi (50-60 godina), a svoje su sposobnosti pokazivali već od malih nogu. Određeni broj takvih iscjelitelja stekao je »moć liječenja« nakon nekoga posebnog događaja: naprimjer nakon pohoda jednoga svetog mjesta (kao što je Medugorje), ili im se u snu pojavila Majka Božja i odala tajnu liječenja specifične bolesti, ili su na-kon smrti člana uže obitelji osjetili da imaju posebne moći i sl. Magijske formule kojima liječe čuvaju do kraja života, kada su spremni odati ih mlađem članu obi-telji kojega sami izaberu, procijenivši tko ima određene predispozicije za bavlje-nje ovim poslom.

Za svoje usluge nikada ne traže novac niti bilo kakvu fiksnu naknadu, iako pri-maju nagradu u novcu ili daru, ovisno o mogućnostima bolesnika i njegove rod-bine (Brenko, Dugac i Randić, 2001.: 57). Za sebe drže da je njihova sposobnost »od Boga« i da se ne smije naplaćivati. Usprkos razmjerno unosnom zanimanju, njihove kuće i odjeća odaju dojam skromnosti. Česti su slučajevi da dobiveni no-vac daju u dobrotvorne svrhe. Za razliku od njih, praktičari magijskog načina li-ječenja koji žive u gradu obično imaju »tarifu« i skloniji su arogantnom ponaša-nju. Ipak, i jednima i drugima zajedničko je to da su uvijek spremni pomoći u bolesti.

5. Zaključak

Vjerovanje u magiju i mogućnost izlječenja magijskim postupcima nije stvar prošlosti, niti je svojstveno samo manjeobrazovanom, odnosno seoskom stanov-ništvu. Rezultati istraživanja provedenoga 2000. i 2001. godine u različitim dijelo-vima Hrvatske, pokazali su kako određeni broj stanovnika koji živi bilo u seoskoj bilo u gradskoj sredini i danas vjeruje u uspjeh magijskih postupaka u liječenju odnosno preventivi bolesti. Pritom valja napomenuti da gradsko stanovništvo ima veće mogućnosti korištenja tzv. alternativnih načina liječenja koji često primjenju-ju tradicionalne medicinske prakse drugih naroda gdje se, uz racionalne metode, susreću i one magijske prirode.

Magijski se postupci ipak nastoje držati u tajnosti. U prvim se kontaktima kazi-vači, u strahu od osude javnosti, obično ograđuju od bilo kakve aktivne ili pasiv-ne magijske djelatnosti, pripisujući je bližim ili daljim susjedima. *Vrač* ili *coprnjak* obično živi u drugom ili trećem selu. Nakon duljeg razgovora o toj temi, često

nas je iznenadilo kad su nam u trenutku povjerenja ljudi stali pokazivati razne zamotuljke, zapise i amulete koje nose uza se, a dobili su ih od osoba koje liječe odnosno štite od bolesti magijskim putem. Nakon nastupa autorica izložbe o narodnoj medicini u jednoj TV-emisiji u kojoj je prikazan dio filma o praktičarima tradicijskog načina liječenja, TV-studio i Etnografski muzej u Zagrebu primili su desetak poziva gledatelja s molbom da im odamo imena osoba koje su na filmu prikazale skidanje uroka, kako bi im se obratili sa svojim problemima. Osim toga, brojni oglasi po časopisima *Arena*, *Astromagazin* i sl. dokazuju da i danas postoji veliki interes za ovakav način liječenja.

Djelovanju uroka danas se često pripisuju i druge životne nedaće, primjerice neuspjeh u poslu ili loša ocjena djeteta u školi (Brenko, 1999.: 114).

Razloga za traženje pomoći u bolesti putem magijskih postupaka sigurno ima i više, ali ih je ovdje teško sve nabrojiti. Spomenimo tek one koji se kriju u ljudskom razočaranju stavovima i mogućnostima službene medicine. Frustriranom čovjeku, kojega su u prošlosti predstavnici Crkve uvjerali da je sam kriv za svoju nesreću pa tako i za bolest, teško je prihvatiti današnje optužbe liječnika, prijekore u radio i TV-emisijama, napise u dnevnom tisku koji ga nastoje uvjeriti da je krivnja na njemu. Od uvjeravanja da smo bolesni jer smo previše jeli ili pili, ili smo jeli premasnu hranu, ili zato jer pušimo, premalo se krećemo, previše smo se predali crnim mislima i sl., lakše je prihvatiti mogućnost da je bolest posljedica zle sreće i uroka. Na taj je način čovjek oslobođen osjećaja krivnje, pa je s vlastitom bolešću lakše živjeti.

Literatura

1. Beaver, Pierce ; Bergman, Jan ; Langley, Myrtle S. et al. (ur.) (1991.): Religije svijeta. - Zagreb : Kršćanska sadašnjost ; Grafički zavod Hrvatske, 448 str.
2. Belaj, Vitomir (1998.): Hod kroz godinu : mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja. - Zagreb : Golden marketing, 375 str.
3. Brenko, Aida (1996.): Narodna medicina. - U: Ivan Magdalenić, Milan Vranešić i Milan Župančić (ur.): **Žumberak : baština i izazovi budućnosti**. - Stari grad Žumberak : Odbor za proslavu 700-te obljetnice imena Žumberak, str. 154-164.
4. Brenko, Aida (1999.): Etnomedicina. - **Etnološka istraživanja**, Zagreb, 6 (1999): 103-115.
5. Brenko, Aida ; Dugac, Željko ; Randić, Mirjana (2001.): Narodna medicina. - Zagreb : Etnografski muzej, 240 str. - (Katalog izložbe)
6. Carić, Antun Ilija (1900.): Crtice iz narodnog života u Dalmaciji. - **Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu**, Sarajevo, 12 (1900): 349-355.
7. Cazeneuve, Jean (1966.): Pojam arhaiskog društva. - U: Georges Gurvitch (red.): **Sociologija**, sv. 2. - Zagreb : Naprijed, str. 447-457.
8. Čučković, Dana (1942.): O povijesti i pučkom poznavanju nekih ljekovitih biljaka. - Zagreb : Hrvatska državna tiskara, 203 str.
9. Čulinović-Konstantinović, Vesna (1989.): Aždajkinja iz Manite Drage. - Split : Logos, 180 str.

10. Durkheim, Émile (1912.): Les formes élémentaires de la vie religieuse. – Paris : Alcan.
11. Frazer (Frejzer), James George (1977.): Zlatna grana : proučavanje magije i religije, sv. 1 i 2. - Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, X, 431 + 439 str.
12. Gavazzi, Milovan (1988.): Godina dana hrvatskih narodnih običaja. - Drugo novopriredeno izdanje. - Zagreb : Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 272 str.
13. Grmek, Mirko Dražen ; Sielski, Stanko (1958.): Bolest s gledišta narodne medicine. – U: **Medicinska enciklopedija**, sv. 2. – Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, str. 150-151.
14. Lang, Milan (1914.): Samobor : narodni život i običaji. - **Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena**, Zagreb, 19 (1914): 193-214.
15. Lévi-Strauss, Claude (1958.): Anthropologie structurale. – Paris : Librairie Plon (Hrvatski prijevod: Strukturalna antropologija. – Zagreb : Stvarnost, 1977, 430 str.)
16. Lévy-Bruhl, Lucien (1954.): Primitivni mentalitet. – Zagreb : Kultura, 385 str.
17. Lovretić, Josip (1990.): Otok. - Vinkovci : Kulturno informativni centar »Privlačica«, 708 str. - (Pretisak iz **Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena**, Zagreb, 1897-1918.)
18. Malinowski, Bronislaw (1948.): Magic, Science and Religion, and other Essays / Selected by Robert Redfield. – New York : Anchor Book, Doubleday and Co., Inc. (Srpski prijevod: Magija, nauka i religija i druge studije. – Beograd : Prosveta, 1971, 400 str.)
19. Marshall, Gordon (ed.) (1998.): A Dictionary of Sociology. - Oxford ; New York : Oxford University Press, VIII, 712 p.
20. Nodilo, Natko (1981.): Stara vjera Srba i Hrvata. - Split : Logos, 705 str.
21. Radenković, Ljubinko (1996.): Simbolika sveta u narodnoj magiji Južnih Slovena. – Niš : Balkanološki institut SANU, 390 str. - (Posebna izdanja ; 67)
22. Randić Barlek, Mirjana (1987.): Higijena i narodna medicina. - **Etnološka istraživanja**, Zagreb, 3-4 (1987): 399-409.
23. Rosman, Abraham ; Rubel, G. Paula (2001.): The Tapestry of Culture. - New York : McGraw-Hill, 383 p.
24. Sielski, Stanko (1941.): Hamajlije. - **Etnografska istraživanja i građa**, Etnografski muzej, Zagreb, 3 (1941): 81-120.
25. Strohal, Rudolf (1910.): Folkloristički prilozi iz starije hrvatske knjige. - **Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena**, Zagreb, 15 (1910): 120-160.
26. Španiček, Žarko (2002.): Slavonski pučki proroci i sveci. - Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest ; Osijek : Grafika, 328 str.
27. Theodorson, George A. ; Theodorson, Achilles G. (1970.): A Modern Dictionary of Sociology. – New York : Thomas Y. Crowel Company, 469 p.
28. Toldi, Zvonimir (1979.): Dijete i njegov svijet. - Slavonski Brod : Muzej Brodskog Posavlja, 32 str. - (Katalog izložbe)
29. Van Gennep, Arnold (1909.): Les rites de passage. – Paris : Noury.
30. Winick, Charles (1975.): Dictionary of Anthropology. - Totowa, New Jersey : Littlefield, Adams & Co., VII, 579 p.

Original scientific paper

Mirjana Randić
Ethnographic Museum in Zagreb, Zagreb, Croatia

Folk Medicine: Healing With Magic

Summary

During 2000 and 2001, in preparing the exhibition on folk medicine, the Ethnographic museum in Zagreb undertook researches into the topic. As there was a lot of writing about the methods of folk medicine at the end of the 19th and throughout the first half of the 20th century, while there was fairly less evidence for the later period of time, the researches were organised to gather information in several parts of Croatia, namely in Podravina, Slavonia, Lika, Hrvatsko primorje and the surroundings of Zadar. In such a way we tried to find out the relationship of the potential sick person towards the use of traditional methods of healing among the peasant as well as urban population in the second half of the 20th century up to the present moment. We wanted to find out whether the methods of healing used in folk medicine are still in use and if so - who are the persons that seek this kind of help, also who are the healers. Folk medicine uses in fact a series of elements that can help preventing, curing or easing various health problems of the individual, without asking help from the official medicine. We can consider here two different approaches: the one that uses rational and the one that uses irrational methods. The latter one includes a magical and a religious component as well. It is characteristic for folk medicine that all three approaches are intertwined and often difficult to look upon separately. This paper has the aim to present certain results to which the researches have led, especially so considering some magical procedures that are still in use today with the purpose to heal illnesses that supposedly have their origin in magic.

Key words: magic, folk medicine, magical procedures, sorcerer, distribution, Croatia.

Received on: 2nd July 2003

Accepted on: 27th July 2003

Mirjana Randić
Musée Ethnographique de Zagreb, Zagreb, Croatie

La médecine populaire: le traitement par des procédés magiques

Résumé

Au cours des années 2000 et 2001, le Musée Ethnographique de Zagreb a procédé à des recherches spéciales dans l'ensemble des préparatifs de l'exposition sur la médecine populaire. Ces recherches ont été faites car au sujet des soins par des méthodes de la médecine populaire il a été assez écrit, vers la fin du XIX^e et dans la première moitié du XX^e siècle, en Croatie et dans les pays slaves du Sud, tandis que les renseignements de ce genre sont beaucoup moins nombreux pour la période ultérieure. Dans le cadre des recherches susmentionnées sont englobées quelques régions de Croatie: Podravina, Slavonie, Lika, Hrvatsko primorje (Littoral croate) et les environs de Zadar. L'auteur de cette exposition a ainsi essayé de définir quelle est aujourd'hui l'attitude d'un malade potentiel parmi la population rurale, mais aussi parmi la population urbaine à l'égard des méthodes du mode traditionnel de traitement, des guérisseurs et des sorciers, à savoir: ces méthodes de soins sont-elles encore en usage, et dans l'affirmative quelles sont les personnes qui y ont recours, et qui pratique ces méthodes de soins. À vrai dire, la médecine populaire fait usage de toute une série d'éléments qui peuvent aider à prévenir, guérir, ou soulager les souffrances des individus sans avoir recours à la médecine officielle. Nous pouvons considérer ici deux approches différentes: le traitement par l'application de méthodes rationnelles et les soins par l'application de méthodes irrationnelles. Ces dernières incluent deux composantes: magique et religieuse. En ce qui concerne la médecine populaire, il est caractéristique que les éléments des trois approches s'intervertissent et il est souvent difficile de les discerner. Dans son étude l'auteur expose une partie des résultats des recherches sur les méthodes magiques qui sont toujours en usage dans la médecine populaire de régions croates pour soigner celles des souffrances que l'on suppose être provoquées par la magie.

Mots-clés: magie, médecine populaire, méthodes, sorcier, répartition dans l'espace, Croatie.

Reçu: le 2 juillet 2003
Accepté: le 27 juillet 2003